

शाळांक
जितलें
उदक
मातयेचें
म्हत्व
तितलेंच

कलाकाराच्या
जिवितांत
अणभवांक
म्हत्व.

लक्ष्मणरावांच्या कोंकणी कथनात्मक साहित्यांतली प्रादेशिकताय

◆ प्रियदर्शिनी तडकोडकार

‘खबरी तल्यान लक्ष्मणरावांनी गोंयच्या समाजाचें यथार्थच चित्रण केलां आनी गोंयच्या समाजांतले कांय घटक, कांय वृत्ती अज्ञावर करुन प्रादेशिकताय जपल्या. आदल्या गोंयांतल्यो चाली-रिती, धार्मिक, राजकीय, शासकीय, सामाजिक संस्था, लोकाचार आनी जिणेचें दर्शन घडयलां.

दु सऱ्या संवसारीक म्हाझुजा उपरांत भारतीय साहित्यांत जायत्यो नव्यो प्रवृत्ती उदेल्यो. तांतूंत अस्तित्त्ववादी, मनोविश्लेशणात्मक, दलीत, स्त्रीवादी, प्रादेशिक ह्यो वाड्मयीन प्रवृत्ती मुखेल आशिल्लो. तांतलीच प्रादेशिकताय ही प्रवृत्ती आयज कोंकणी बरोवप्यां-वाचप्यांचें लक्ष आपले वटेन ओडून घेता.

संवसारीक साहित्यांत रोमॅंटिसिझमाचे चळवळींतल्यान प्रादेशिकताय उदरगतीक आयली अशें दिसता. शारांतल्या मनशाक ‘सैमा कडेन परत’ वचपाची उमळशीक लागली आनी ताका लागून जाल्ल्या वैचारिक आंदोलनांन साहित्यांतलें प्रादेशिकतायेक जल्म दिलो. ‘जीं राष्ट्रां ह्या आंदोलनांन प्रभावित जालीं त्या राष्ट्रांच्या साहित्यांत प्रादेशिकतायेचें दर्शन घडटा’ अशें मत डेनियल हॉफमन सारकेल्यान उकतायलें. २०व्या शतमानाचे सुरवेक (१९१०) सावन बंगालींतल्या शरदबाबून, हिंदींतल्या मुंशी प्रेमचंद्र बी लेखकांनी गांवगिऱ्या शेतकामत्यांचे संस्कृतायेचेर आदारिल्ले जिणेच्या वास्तवरुपाचें दर्शन घडोवपाक सुरवात केली. ती आयज मेरेन चालू आसा. गांवगिऱ्या जिविताच्यो जाणविकायो घेवन १९२५ सावन मराठींत कथालेखन चलतालें. पूण १९३१ वर्सा ‘सह्याद्रीच्या पायथ्याशीं’न ‘प्रादेशिक चित्रां’ काडपाक सुरवात केली. खरें म्हळ्यार मराठींत पयलेच फावटीं प्रादेशिकताय हाडपाचें श्रेय गोंयकार लेखकांक वता.

वि.स.सुखटणकारां फाटोफाट लक्ष्मणरावांचीय मराठी कथा उजवाडाक आयली (कल्पवृक्षाच्या छायेंत, सागराच्या लाटा, वादळांतील नौका, ढासळलेले बुरुज, सुरेख संगम, सोनेरी ऊन, निवारा, बिजेची कोर, अनीतीचे दिव्य, मांडवी तुं आटलीस!, संसारातील अमृत, मोहोर, लक्ष्मण रेखा). या दोगांय कथाकारांच्या गोंयचे फाटभुंयेचेर बरयल्ल्या कथांक लागून मराठी कथेक नागरी जिणेच्यो मर्यादा कळून आयल्यो. ह्या कथांचें वर्णन करतना डॉ. वासुदेव मुलाटे म्हणटात - “तांच्यो ह्यो कथा वर्णनांत रमपी, प्रतीतीच्या पांवड्यार न वचपी आनी जांतूंत कल्पनात्मक आदर्शवाद रंगयल्लो आसा अश्यो सामान्यतायेन रंजकताये भोंवतणी घुंवपी” हे तरेच्यो आसात. श्री. ज.जोशी म्हणटात, ‘लक्ष्मणरावांच्यो कथा वाचतकच बशिल्ले कडेन पुराय गोंयचें दर्शन घडटा.’

अशे तरेच्या बरोवपान गांवगिऱ्या विश्वाची जाणविकाय साहित्य विश्वांत जाली आनी गांवगिऱ्या भौसाचे जिणे विशीं आस्था तयार जावन प्रादेशिक संस्कृताये कडेन मराठी कथेचें लक्ष गेलें. तांचेच प्रेरणेन गोंयचे आनीक जायते लेखक बरोवपाक लागले हें विसरूंक फावना. जयवंतराव सरदेसाय, वि.ल. बर्वे, सां.घ.कंटक, व्यंकटेश पै रायकार, बा.द.सातोस्कार, रघुवीर सामंत हीं तांतलीं कांय नांवां. हांच्यो साबार कथा एकाच फॉर्माच्यो आनी विशयाचें वा वातावरणाचें वैचित्र्य, विविधताय

निखटे
प्रतिभेच्या
मालवजार खरी
करुणा जल्मा
येना

नाशिल्ल्यो अश्यो आसूनूय तांतुंतली फाटभुंय
प्रादेशिक आसा. पूण ते फाटभुंयेचेर चित्रायल्ले
जिणेक फावो तशी खोलाय ना ही ह्या कथांची
मर्यादा.

अशें आसूनूय गोंयच्या लेखकांनी चित्रायल्ल्या
गोंयच्या सांस्कृतिक दायजांतलें वेगळेपण, हांगाच्या
समाजाचें, भौगोलिक आनी सैमीक चित्रांचें वेगळेपण
रोखडेंच नदरेंत भरता. हे उपरांतूय मराठी कथेच्या
मळार कोंकणाचें, पश्चिम महाराष्ट्र, विदर्भ,
मराठवाडा बी प्रदेशांचें चित्रण जावपाक लागलें.
(वि.ल.बर्वे, कवी माधव काटदरे) गो.नी.दांडेकर,
व्यंकटेश माडगूळकर, आनंद यादव, शंकर पाटील,
द.मा.मिरासदार हांच्या ग्रामिण कथालेखनाक
प्रादेशिक साहित्य म्हूण पाचारूंक लागले. ताका
लागुनूय आयचे प्रादेशिकतायेचें स्वरूप ग्रामप्रधानच
जालें आनी ग्रामीणता म्हळ्यारच प्रादेशिकता अशें
समीकरण रूढ जालें. चिं.त्र्यं.खानोलकर, मधुमंगेश
कर्णिक आनी जयवंत दळवी हीं हालींचीं प्रादेशिक
लेखकांची नांवां.

मराठींत लक्ष्मणराव, सुखठणकारांच्या
१९३१तल्या बरपा सावन सुरु जाल्ली प्रादेशिकताय
कोंकणींतल्यान उकती जावपाक १९३५ साल
उजवाडचें पडलें. जयवंत कुलकर्णी हांणी संपादीत
केल्लो 'ऑवळां' हो कथां झेलो ह्या वर्सा उजवाडा
आयलो आनी तो कोंकणींतल्यान कोंकणी

प्रादेशिकताय घेवन आयलो. वेगवेगळ्या कोंकणी
वाटारांतल्या मोडींचो आदार घेवन बरयल्ल्यो ह्यो
कथा त्या वाटारांचीं निखटीं वर्णनां करिनात,
निखटी बोली उलयनात तर तांतुंतल्यान त्या
वाटारांतल्या वृत्तीं प्रवृत्तींचेंय दर्शन मुखेलपणान
घडयता आनी प्रादेशिकतायेची हीच मुखेल कुरु
म्हणूं येता.

प्रादेशिकतायेची संकल्पना आपणालीं कांय
खाशेलपणां घेवन येता. सैमीक आनी सांस्कृतिक
वातावरणाक म्हत्व दिवपी अशी ही एक साहित्यिक
वृत्ती. विशिश्ट वाटाराची संस्कृताय, भास, थंयच्यो
चाली-रिती थंयचे प्रस्न, जिवीत आनी सामाजिक
जीण, थंयचें वेगळें सैम हांचो दिश्टावो घडोवपी
साहित्य म्हळ्यारूच प्रादेशिक साहित्य. ह्या
साहित्यांत गांवगिरी जीण स्वतंत्रपणान येना,
जाल्यार ती त्या वाटाराचे पुराय संस्कृतायेचें एक
ल्हानशें आंग म्हूण येता. वाटाराची संस्कृताय
प्रादेशिकतायेंत म्हत्वाची थारता देखून थंय
व्यक्तिकेंद्रीतपणा बदला भौसकेंद्रीकरण दिसता. त्या
वाटाराचो आनी ताच्या वातावरणाचो प्रभाव थंयच्या
लोकांचेर आसता आनी हाचे वरवींच थंयच्या
मनशाचें जिवीत घडटा. प्रादेशिकताय म्हळ्यार
कलात्मक प्रवृत्तीचीच एक नवी उकतावणी अशें
म्हळ्यार जाता.

प्रादेशिक संवेदना उकती करपी बरपावळ

देवाचो सोद
घेवपी संतांनी
दुख्खाचे
सगळे
अणभव
घेतले,
देखुनूच तांचें
साहित्य
अपन्नंवर
जावंक
पावलें.

विचारांत घेतना निखटी थंयचे बोलभाशेंत बरयिल्लीं सैमाचीं वर्णनां वा गांवगिरो वाटार, जिवीत आनी थंयचीं सांस्कृतिक वर्णनां प्रादेशिक म्हणूंक येनात. तर, थंयच्या पारंपारिक मूल्यांचेर पोशिल्ली आनी थंयच्या जिविताचो अणभव घेतिल्ले संवेदनशील जाणविकायेची प्रतिक्रिया म्हळ्यार प्रादेशिक संवेदना आनी ती उकती करपी साहित्य प्रादेशिक साहित्य.

हीच संवेदना 'पापडां कवळ्यो' (१९७९) तल्या गोपाळाच्या रुपान लक्ष्मणरावांनी उकती केल्या. लक्ष्मणराव कोंकणी बरपा कडेन उतरां आयले. पूण तरी तांणी आपणाल्या कोंकणी बरपांत कोंकणी संवेदना सार्थतायेन उकती केल्या अशें म्हणूं येता. आत्महत्या करपाक भायर सरचे पयलींचो गोपाळ ज्या मानसिक घुसमटमारांत जियेता तो घुसमटमार गोंयच्या समाजांतल्या एका विशिश्ट काळावेल्या तरणाट्याचो. एका काळाच्या आसपतीच्या घराण्यांतल्या भुरग्याचेर परिस्थितीक लागून लाचार जावन दारा दारांत पापड विकपाची पाळी येता. तेन्ना तो कितें अणभवता हें गोंयचे भाटकारशाही समाजव्यवस्थेंतल्यान गेल्ल्या मनशाकच बरें खबर आसतलें. स्वाभिमानी गोपाळाक मावशे मुखार हात पसरावंक पुटवना तशें मावशेची वागणुकूय आपले आवयक सांगप ताका जमना. ताचे मदल्या खानदानी संस्कारांचें दर्शन ह्या प्रसंगांतल्यान जाता. 'मनांत पेरिल्लो खोल उजो' (पा. १५) तसोच दवरून तो वावुरता. व्यंकट कामतीचो धंदो गोपाळाच्या जल्मा सावन गडगडलो. दर्यांतल्या तुफानान ताका सामकोच बुडयलो. ह्या आनी अशेच तरेच्या प्रसंगांतल्यान त्या वेळा वयल्या गोंयच्या समाजांतलीं कितलींशींच नांवाजतीं घराणीं रसातळाक पाविल्लीं आसात. 'निमित्ताक कारण' सारकेली साहित्य कृती असलेच तरेच्या घडणुकांचेर आदारून बरयिल्ली मेळटा. (अस्सल कोंकणी नाटक म्हूण हे कृतीचो गौरव जाला.) प्रसाद, जातक, असल्या गजालींचेर गोंयच्या भौसाची भोवच सद्घा आनी ताका लागून जिणेंत योगायोगान घडिल्ल्यो गजालीय तांकां आपणाल्या 'नक्षत्रा'क लागून, 'पायगुणां'क लागून घडटात हाचेर विश्वास. ह्या भौसाच्या पारंपारिक मूल्यांक पाळो दीत आयिल्ली ही लघुकादंबरी गोंय मुक्तताये आदल्या गोंयच्या समाजाची समग्र संवेदनशीलताय बरे तरेन

उकतायता.

'खबरी कांय कर्माच्यो, कांय वर्माच्यो' (१९८०) ह्या तांच्या दुसऱ्या पुस्तकांत गोंयच्या भौसाची कांय खाशेलपणां ठळकपणान दिसतात. ह्या बरपांतल्यान गोंयच्या सांस्कृतिक वेगळेपणाचें दर्शन घडटा. पुर्तुगेज राजवटीक लागून गोंयचे लोकजिणेची खेरीज बांदावळ जाली. तिका लागून हांगासल्ले जिणेक एके तरेची एकात्मताय मेळ्ळ्या. 'खबरी'तल्यान तांणी गोंयच्या समाजाचें यथार्थच चित्रण केलां आनी गोंयच्या समाजांतले कांय घटक, कांय वृत्ती अपन्नंवर करून प्रादेशिकताय जपल्या. आदल्या गोयांतल्यो चाली-रिती धार्मिक, राजकीय, शासकीय, सामाजिक संस्था, लोकाचार आनी जिणेचें दर्शन घडयलां. 'खबरी'तल्यो व्यक्ती खऱ्योच कश्यो दिसल्यो जाल्यारूय त्यो प्रत्यक्षांत समाजांत अस्तित्वांत आसात अशें म्हणूंक येना. पूण त्या लोकांचें वागप, न्हेसप, खावप, जेवप, तांचें जिणेविशींचें तत्वगिन्यान, तांच्यो रिती-रविसो हांचे देल्यान तांची एक खाशेली, गोंयच्या समाजांतूच मेळपी अशी प्रतिमा तयार जाता. ते प्रतिमेची अभिव्यक्ती एका विशिश्ट वा खाशेल्या, प्रातिनिधिक व्यक्तिचित्रणाच्या आदारान 'खबरी'त जाता.

भगत, गोंयचो शेट अश्या गोंयच्या समाजांतल्या पारंपारिक घटकां वांगडाच पुर्तुगेज राजवटीच्या प्रभावाक लागून 'आयात' जाल्ल्या पूण हांगासल्ले मातयेंत घट पाळांमुळां रोमून बशिल्ल्या घटकांचेंय वर्णन आमकां 'खबरी'त मेळटा. 'रेंदेर, मास्तर, देमादिस्त' अशे हे भायल्या प्रभावाक लागून आयिल्ले गोंयच्या समाजाचे घटक. असले घटक गोंयकारांक हेर देशभावां पसून वेगळायतात. 'सुशेगादी वृत्ती' ही ताचीच आनीक एक पत. हाकाच पु.ल. देशपांडे गोंयकारांली गोंयाभितल्ली हांसणूक म्हण्टाले. हें कितें सुचयता?

भुरगेपणांतले संस्कार मनशाक आयुश्यभर सांगात दितात. ह्या तत्वाचेर आदल्या गोंयकारांचो पुराय विश्वास. ताका लागून बऱ्या संस्कारा खातीर तेन्ना वाडी, वेंगुर्ल्या सावन 'मास्तर' येताले. गोंयच्या म्हालगड्या कुटुंबांनी अशे तरेचे मास्तर दवरप ही एक प्रतिश्टेची गजाल आशिल्ली. आपणालें शिक्षण अर्दकुटें आसूनय भुरग्यांक शिस्त लावपाक कडक आशिल्ल्या मास्तराचें चित्रण लक्ष्मणरावांनी केलां,

सुखठणकारांनीय केलां आनी मराठींत पु.ल. देशपांडेनीय केलां. पूण 'गोंयच्या' मास्तराचें थळावेपण पु.ल.च्या 'चितळे मास्तरा'क येना हें तितलेंच सत. आयच्या आमच्या म्हालगड्यांच्यो कितल्योश्योच पिळग्यो हे तरेच्या मास्तरांचे तालमींत व्हड जाल्यात हें वास्तव.

'फटो आनी रामगो' हांचे भोंवतणचें वातावरण रंगोवन हीं मनशां एके खाशेले समाज संस्कृतायेचें प्रतिनिधित्व करतात म्हूण लक्ष्मणरावान दाखोवन दिलां. हीं मनशां म्हळ्यार 'कांय गुणांचें प्रतीक' अशें खासा बरोवपीच तांच्या संबंदान म्हणटा.

भगत, घाडी हें गोंयचें आनीक एक खाशेलें आंग. भगताचें गोंयकार घराब्यांतलें प्रस्थ आजूनय मातूय हालूंक ना. आदल्या तेंपावेल्या भगताचें म्हत्व, ताचे वेली सद्दा, ताचे आचार हांची कल्पना शणै गोंयबाबाच्या 'झिलबा राणों'तल्यान येता. आयजय तांतूंत व्हडलोसो बदल जावंक ना. गोंयच्या समाजांत देवाचे समाजस्थितींत बदल जायत गेले पूण भगताचे बाबतींत मात तशें कांयच जावंक ना. गोंयच्या सामाजान कांय गजाली जाणविकायेन भायर मारल्यो, कांय आपणायल्यो अशें दिसना. पूण ताका लागून जायत्या वेगवेगळ्या जातींच्या चोम्याचें एकठांय अस्तित्व कशें शक्य जालां तें कळटा. गोंयच्या हिंदू समाजाचें हें खाशेलेपण ह्या बरपांतल्यान उकतें जालां.

'गोंयचो शेट' रंगयतना लेखकान शेटपणाच्या धंद्याचो परिणाम हो धंदो करपी मनशाच्या सभावाचेर कसो जाता हाचें वर्णन केलां. 'रेंदेर' म्हळ्यार गोंयचे लोकसंस्कृतायेचें पुराय आंगान दर्शन घडोवपी व्यक्तिचित्र. लेखक ज्या वाटारांत जल्मलो आनी व्हड जालो, ज्या मनशांच्या मोगान ताच्या 'मनाची कळी फुलली' अश्या मनशां मदलो एक म्हळ्यार रेंदेर.

फिरंग्यांनी आपल्या सांगातान गोंयांत कांय गजाली हाडल्यो तांतली एक म्हळ्यार देमांद. स्वतंत्रताये उपरांत फिरंग्यांच्यो जायत्यो गजाली आमी भायर मारल्यो पूण दोश मात सांबाळ्ळे. फिदाल्या वृत्ती, सुशेगादपणां, झेत, फसफस, मस्ती दवरली. गोंयकारांक तांणी देमांद शिकयलो आसत पूण ह्या गांफाक खास आनी स्वतंत्र रूच हाडली ती गोंयकारांनीच. आपणाले बुद्धीन त्या शास्त्राक अशें लखलखीत तेज हाडलें की ताचे फुडें खासा देमांद

शिकयतल्यांनी मान सकयल घाली (दत्ताराम सुखठणकार). कारण, कायद्याचो अर्थ आदवोगादान सांगलो जाल्यारय कायद्याच्या कोदीग उतरांतल्यान अनर्थ कसो उत्पन्न करचो हें गोंयचो देमांदिस्त सांगतालो.

अशे तरेचीं गोंयच्या समाजांत वावुरपी आनी ह्या समाजा पसून वेगळावं नजो अश्यो वृत्ती धारण करपी कांय प्रातिनिधिक, प्रादेशिक स्वरुपांतलीं हीं चित्रणां. प्रादेशिक साहित्याच्यो तात्विक मर्यादा सांगतना ताचे मदीं जिविताची खराय, खोलाय आसना अशें म्हणटात. तें वास्तव कडेन बांदिल्लें आशिल्ल्यान कलात्मक अंतराक लागून जी आकर्षकता तांतूंत येवची पडटा ती येना. हें साहित्य सामान्य जिणे कडेन बांदिल्लें आशिल्ल्यान भव्यतायेचो वा उदात्तातायेचो ताका स्पर्श नासता अशें एक मत आसा. अशें आसलें जाल्यारय शिवराम कारंथा सारकेलो सच्चो प्रतिभावान लेखक प्रादेशिकतायेच्यो सगळ्यो शिमो हुंपून वतना दिसता.

आज प्रादेशिक वाङ्मयाची सुवात कितें असोय एक प्रस्न पडटा. शारीकरण आनी उद्देगीकरण सांगातान आज वैश्विकीकरणूय चल्लां. ताका लागून प्रदेशाचीं खाशेलपणां शेणत चल्ल्यांत. फाल्यांचो मनीस 'विश्वमानव' आसचो असो विचार-मुखार येता तेन्ना प्रादेशिकतायेक घट धरून बसप कितलें समा थारतलें असो प्रस्न जाणकार विचारतात. हांतुंतल्यान प्रादेशिकताय मनशाचे संकुचित वृत्तीचें प्रतीक थारूं येत काय हो प्रस्न उप्रासता. पूण मनीस आपणाले जल्मभुंयेक विसरुंक शकना हेंय एक सत्य. आपणाल्या मूळ केद्रां कडेन तो चड चड आकर्शित जाता (एॅलॅक्स हेलीच्या 'रूटसा'ची हांगा देख घेवं येता). हाचोच अर्थ, प्रादेशिकतायेक साहित्यांत तरी व्हड भविश्य आसा असो घेवं येता. प्रादेशिकतायेंतल्यानूय घडये विश्वात्मतायेचें दर्शन घडूं येता. कारण, प्रादेशिकतायेच्या सामर्थ्याचें दर्शन घडयतना लेखक कृतींतल्यान प्रतिकात्मक चित्रणां आनी तांतुंतलो तपशील जितो जिवो करता. ताची ही तांक जितली व्हड तितली ती कृती व्हड थारूं येता.

लक्ष्मणरावांचे लिखणेंतल्यान सुरु जाल्ली ही प्रेरणा घेवन फुडाराचो आनी आयचो कोंकणी लेखक अशे रितीन उजळ भविश्याची निश्चिती करुंक शकता हांतूंत दुबाव ना.

निष्ठे बगर
निर्मणेक
बळ ना.